

Larisa Fialkova & Maria N. Yelenevskaya. Ex-Soviets in Israel: From Personal Narratives to a Group Portrait.

Detroit: Wayne State University Press. 2007. 373 pages

תמר הורוביץ*

בחמש השנים האחרונות פורסמו כמה עבודות אתנוגרפיות של חוקרים וחוקרות עולים מברית המועצות לשעבר, שנותנות לקורא הצצה רבת תוכנות אל חיי המהגרים בני ארצם בישראל. תוכנות אלה מלמדות על עומק מחקרי שלא הושג על ידי חוקרים שאינם עולים מברית המועצות, ואפשר שהן מעמיקות אף בהשוואה למחקרי הגירה שנערכו במקומות אחרים בעולם.

הספר *Ex-Soviets in Israel: From Personal Narratives to a Group Portrait* הוא פרי מחקר של לריסה פיאלקובה ומריה ילנבסקיה, והוא שייך לקטגוריית המחקרים האתנוגרפיים. הספר מנסה ליצור פרופיל קבוצתי של העולים מברית המועצות לשעבר באמצעות ניתוח סיפורי חיים בדרך ייחודית מאוד. ההנחה של החוקרות היא שסיפורי חיים הם כלי חשוב בהבנת הפנומנולוגיה של חיי היומיום הן בפרספקטיבה של תרבות חברת המוצא והן בזו של החברה המקבלת. לסיפורי חיים יש כמה יתרונות חשובים: ראשית, הם עוזרים להבין תהליכים אישיים בכמה נקודות זמן. שנית, הם מאפשרים לראות את הפרט כפעיל בתהליכים חברתיים. שלישית, הזיכרון המעובד המתבטא בסיפורי חיים נותן משמעויות להתנסויות ומבליט את החשובות בעיני המראיין. גם שיטת ההצגה של החומר בספר מעניינת: כל פרק ותת פרק מציג את ההיבט התיאורטי, לאחר מכן מובאים המקורות וההתרחשות של החוקרות, קטעי ספרות, היסטוריה, עיתונות, צילומים ושלטי רחוב, ולבסוף מוצג הקישור בראיונות.

לספר שישה פרקים שמציגים את היבטיה של ההגירה: הגירה והתפתחות הזהות; דימוי האחר; ממד הזמן והמרחב; צירופי מקרים, מזל ונסים בחיי המהגרים; לשון וזהות; והחייאת הפולקלור הסובייטי בישראל. כל פרק מראה כיצד האינטראקציות בין המהגרים לחברה הישראלית מתקשרות עם העבר בברית המועצות לשעבר.

הפרק הראשון מדגים היטב את הרב ממדיות בתהליך ההחלטה לעלות לארץ: לא עוד גורמים דוחפים וגורמים מושכים, אלא מערכת שלמה של שיקולים רציונליים ובלתי רציונליים. ניתוח מעניין במיוחד הוא החלק העוסק באנטישמיות. לפי המראיינים, לאנטישמיות יש ממדים רבים – של המדינה, של הקהילה הסובבת ושל פרטים – ולכל אחד מהם השפעות שונות. אף הקשר בין אנטישמיות להגירה אינו פשוט, שכן לדברי המראיינים, אנטישמיות אינה מביאה להגירה, אלא לנכונות להגירה, וזו לא תמיד מתגשמת. מעניינת במיוחד ההתייחסות לאנטישמיות הפופולרית – הפמיאט (pamyat) – כולל תיאור האווירה בעקבות הופעתה וסוג החרדה שהיא גרמה לאלה שעלו לארץ.

* המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

גם המושגים יהודיות (Jewishness) וזהות יהודית הם רב ממדיים בעיני המרואיינים: לא רק יהדות כדת מול יהדות לאומית, אלא גם יהדות גנטית, קהילתית, אירופית ומערך של תכונות אינטלקטואליות. יהדות זו מקוטעת וכוללת מנהגים יהודיים, שירים, זיכרונות שואה ופוגרומים. ואף על פי כן, קיימת מידה של קוהרנטיות סביב המושג, ולמרואיינים יש תפיסה עצמית יהודית וקשר ליהדות כקהילה תרבותית ולאומית.

הפרק על דימוי האחר מוסיף היבט של זהות העולים. הללו מרגישים זרים בתוך עמם, אף שהסטטוס שלהם גבוה מזה של קבוצות מהגרים אחרות בישראל. בחלקו הדבר קשור ברצון להתחבר עם קבוצת הדומים להם, ובחלקו הוא קשור להתייחסות הוותיקים. האחרים של המרואיינים הם גם העולים מהארצות הלא אירופיות של רוסיה, גם העולים מאתיופיה (שצבע עורם הביא לגיבוש דעות קדומות) וגם הערבים. בעיקר מעניין הניתוח של האחר הערבי, שדמותו השלילית עוצבה עוד בברית המועצות תחת המשטר הקומוניסטי במסגרת מפגשים עם סטודנטים מארצות האסלאם ותושבי מרכז אסיה שהגיעו לחלקים האירופיים של רוסיה. תפיסה זו חוזקה לאחר מכן במציאות הישראלית, שבה הערבי נתפס כאויב.

פרק נוסף מציג את הזמן והמרחב הישראלי, היהודי והרוסי ומראה למשל את השונות בין לוח השנה הרוסי ללוח השנה היהודי. הפרק דן בשאלות כמו מהו בית ואנטי בית, האם הבית כיום הוא הבית הרוסי והאנטי בית הוא הישראלי או להפך, וכן בשאלות של משמעות הגבולות של רוסיה וישראל, ארץ גדולה מול ארץ קטנה, מרחב פנימי וחיצוני ונופים. העולים התייחסו לממדים אלו, וכל אחד בנה את המרחב שלו ואת תפיסות הזמן שלו מול המרחבים האחרים והזמנים האחרים.

הפרק על צירופי מקרים, מזל ונסים מתייחס לדברים לא צפויים שקרו לעולים בחייהם. מכיוון שרוב העולים הם חילונים, ההסבר של נסים לא עלה מפהם בתדירות גבוהה, אך הסברים של צירוף מקרים ומזל עלו רבות, בייחוד בתחום מציאת עבודה. צירוף מקרים ומזל מצוינים בנרטיבים רבים של מהגרים, ומבחינה זו עולי ברית המועצות אינם שונים. המעניין הוא שבישראל מעט מאוד מחקרים התייחסו לנושא זה.

נושא חשוב בקליטת העלייה הוא הלשון, והפרק הרלוונטי עוסק בתגובות לשינוי לשוני. המחברות מגדירות את מטרת הפרק כמחקר של פיתוח תודעת הלשון של קבוצה שבאה מחברה מונולינגוויסטית לחברה מולטילינגוויסטית. בברית המועצות לשעבר העולים ידעו למעשה שפה אחת בלבד – רוסית. חלק מהם אמנם גרו ברפובליקות שהיו בהן שפות מקומיות, אך השפה הדומיננטית הייתה רוסית. כך שהחשיפה לעברית בישראל הייתה בעצם חשיפה לשפה שנייה. בהגיעם לישראל רכשו חלק מהעולים, ובעיקר הפרופסיונלים שביניהם, את השפה האנגלית עם העברית, ולעתים בבחירה בין עברית לאנגלית העדיפו אנגלית. בשל גודלה של קבוצת העולים מברית המועצות, ובגלל סובלנות גדלה והולכת של הממסד כלפי לשונות ותרבויות אחרות בשנים האחרונות, יכולים העולים להמשיך ולהשתמש ברוסית. בכך מסייעים גם מוסדות "רוסיים": מפלגות, בתי ספר של אחר הצהריים, שירותים שניתנים ברוסית, שידורי טלוויזיה ברוסית ומרכזי תרבות. כתוצאה מכך, העולים מסרבים להיפרד משפתם ורואים בה חלק מתרבותם. עם זאת, רכישת השפה העברית נעשית במהירות רבה יחסית, שלא כמו בארצות אחרות, שבהן תהליך רכישת השפה המקומית מתמהמה (ובכלל זה יוצאי ברית המועצות לשעבר בארצות הברית). מעניין יחסם של המרואיינים ליידיש: בהיותם ברוסיה, לפני תחילת גל העלייה, הייתה היידיש קשורה בעיניהם לזהות

היהודית יותר מעברית, בעיקר משום שהשלטונות הרוסיים ראו בה את שפת היהודים, אך עם ההתעוררות לעלייה הפכה הלשון העברית ללשון המסמלת את האותנטיות היהודית. לתהליך רכישת השפה המקומית על ידי המהגר יש שני היבטים: הרצון להיטמע מול הרצון להתבדל. חלק ניכר מהעולים ראו בתחילה את תפקיד הלשון כעוזרת להם להיטמע, ומאוחר יותר החלו להדגיש את השימוש ברוסית כחלק מזהותם. היו כאלה שראו בעברית שפה של עבודה ושל "העולם החיצוני", ואילו ברוסית ראו את שפת הבית, המשפחה ופעילות הפנאי התרבותית.

פרק אחר עוסק במקומו של הפולקלור הרוסי – אנקדוטות, בדיחות, סיפורים, התייחסות לגיבורים וחגים – בחיים החדשים של העולים, ומראה כיצד מסייע הפולקלור לעולים להרפות מתח, ליצור סולידריות בין חברי הקבוצה ולבנות גשר לחברה הישראלית. העולים החדשים הרגישו קרבה לתרבות הרוסית, כולל היבטים של פולקלור על שלושת מרכיביו – יהודי-רוסי, מסורתי-רוסי וסובייטי-אורבני. מעניין ניתוח ההתייחסות לראש השנה האזרחי. הכותבות מראות כיצד ברוסיה התגבש החג ממסורת פגאנית דתית למסורת אזרחית שהתקבלה גם על ידי המשטר הרוסי אף שלא היה לה קשר לחגים של המדינה הקומוניסטית. בהמשך הן מראות כיצד קיבל החג לגיטימציה גם בחברה הישראלית בכלל ובמערכת החינוך בפרט, אך לא בלי מאבק.

לסיכום, לפנינו ספר עשיר בתוכן, מעמיק ומרתק, שמסביר את ההווה הרוסית על כל גווניה מתוך ניתוח האינטראקציות בין עברם של העולים בכרית המועצות ובין חייהם בארץ, וכל זה בראייה דינמית לאורך זמן.